

PESKOVITA GROZNICA

REZIME

Na području subotičke opštine se vrši nelegalna eksploatacija peska, na privatnim parcelama koje su kupljene, a zatim se izvrši prenamena zemljišta koja im takođe ne odobrava prodaju i eksploataciju peska. Eksploatacija direktno nanosi štetu voćnjacima koji se koji se masovno suše zbog spuštavanja nivoa podzemnih voda, građani koji stanuju direktno na obodima suočeni su sa problemom nesaniranih "rudnika peska" koja ugrožava ljudsku bezbednost i ekološku ravnotežu. Najčešće se te rupe zatrpavaju smećem i šutom tako da se javlja problem nicanja divljih deponija.

Rešenje problema nelegalne eksploatacije peska na području opštine Subotica može se rešiti međusektorskom saradnjom, prvenstveno u saradnji sa inspekcijском službom (poljoprivrednom, građevinskom, komunalnom, tržišnom, vodo-privrednom, inspekcijom za zaštitu životne sredine). Uskladu sa zakonom lokalne samouprave **moгу i trebaju** da preuzmu odgovornost za sprovođenje Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima.

ISKOPAVANJE PESKA – NEODGOVORNO I NERACIONALNO POSTUPANJE SA PRIRODNIM RESURSIMA

Pesak možemo definisati kao nemetaličnu sirovinu (prema Zakonu o rudarstvu i geološkim istraživanjima) ili kao agregat koji predstavlja zrnasti ili čestični materijali, koji se ili prirodno javljaju (pesak i šljunak) ili su proizvedeni drobljenjem (drobljeni kamen) i koji se, kada se spoje nekim

vezivnim materijalom (cementom, krečom ili bitumenom) ili bez vezivnog materijala, koriste u izgradnji da bi formirali deo ili celinu zgrade ili građevinske strukture.

Na osnovu podataka i izveštaja pripremljenih u okviru *Radnog paketa 3 Projekta SARMA*

“Održivo upravljanje agregatnim resursima” (SEE/A/151/2.4/X) skoro 65% agregata koji se godišnje potroše u Evropi se koristi u svrhe izgradnje objekata. Agregati su veoma značajni u radovima na infrastrukturi, na primer u izgradnji puteva. Potrebno je oko 30 000 tona agregata za ukupnu izgradnju 1km puta na nacionalnom nivou. U ovoj primeni, agregati su prisutni u osnovi puta ili u bitumenskoj ili betonskoj mešavini površine puta. Količine koje predstavljaju 20% godišnje evropske potrošnje agregata odlaze na izgradnju puteva, avionskih pisti, železničkih pruga i plovnih puteva.

Što se tiče Evrope nekih 90% ukupne proizvodnje agregata potiče iz kamenoloma tvrdog kamena i šljunkara peska i šljunka. Preostalih 10% evropske proizvodnje agregata potiče od morskih naslaga, reciklaže industrijskog otpada, poput zgure i pepela, i reciklaže građevinskog otpada i otpada od rušenja (GOIOR)

Na osnovu iskustva zemalja EU vlasti, industrija i društvo moraju da sarađuju na regionalnim i lokalnim

nivoima planiranja, u cilju održivog upravljanja i snabdevanja, gde svaka zainteresovana strana mora da preuzme odgovornost. Industrija mora raditi na tome da bude priznata kao odgovorni korporativni i ekološki član zajednice. Društvo (uključujući civilno društvo) ima odgovornost da bude obavješteno o pitanjima upravljanja agregatnim resursima. Sve zainteresovane strane su odgovorne za utvrđivanje i rešavanje opravdanih briga, tako što će konstruktivno doprineti procesu donošenja odluka koji obuhvata širok dijapazon ciljeva i interesa a ne samo njihove¹.

U svim zemljama Jugoistočne Evrope postoji set zakona koji regulišu eksploataciju. Međutim, nacionalna/regionalna politika planiranja mineralnih sirovina nije podjednako razvijena u ovim zemljama, i obično postoje dokumenti opšte strategije a ne posebne politike. Odgovornost planiranja može se postići na državnom ili lokalnom nivou, zavisno od nivoa decentralizacije svake zemlje.²

U Srbiji prodaja peska je posao koji ne traži mnogo investicija, donosi priličnu dobit i ne podrazumeva bilo kakav

1 “Upravljanje agregatnim resursima i njihova zaštita”, Javni izveštaj 02-415, Geološki zavod SAD-a, Langer, W. H., 2002

2 Objedinjeni izveštaj, Radni paket 4, Akcija 2 –Obezbeđivanje održive mešavine snabdevanja u Jugoistočnoj Evropi: Najsavremenije u Jugoistočnoj Evropi. <http://www.sarmaproject.eu/>

rizik, problem je u tome što je ova delatnost potpuno nelegalna, što je lokalne vlasti ignorišu i što se ilegalnom eksploatacijom peska dovodi u opasnost ne samo ekološka ravnoteža severnog dela Bačke, već ponekad i život građana Subotice i okoline.

Za sprovođenje Zakona o rudarstvu i geološkim ispitivanjima na teritoriji AP Vojvodine nadležan je Pokrajinski sekretarijat za energetiku i mineralne sirovine iako su lokalne samouprave u skladu sa Zakonom mogle da preuzmu deo nadležnosti, ni jedna lokalna samouprava na teritoriji AP Vojvodine to nije učinila. Na teritoriji grada Subotica odobrenje za eksploataciju peska izdato samo Kompaniji "VOJPUT" a.d. koja ima zakonsku obavezu da preda godišnji izveštaj o poslovanju.

Međutim, u Subotici u prethodnom periodu je izdato 9 dozvola za prenamenu poljoprivrednog zemljišta i većinom (oko 90%) vlasnici zemljišta od Ministarstva poljoprivrede dobijaju odobrenje za vađenje peska, sa urađenim projektom za rekultivaciju tako da su ilegalni kopači peska "papirološki" pokriveni.

Na kupljenom placu pesak se kopa i do 10 metara iako je zakonski dozvoljeno 5 metara, nakon eksploatacije na placevima ostaju rupe koje načešće postaju divlje deponije, a okolni voćnjaci presušuju jer nivo podzemnih voda opada. Postoji i problem maksimalne

opterećenosti puteva – natovareni kamioni oštećuju asfaltirane ulice i time ugrožavaju bezbednost u saobraćaju.

Građani se učestalo žale na ovaj problem, međutim sistem kažnjavanja ne funkcioniše dok predstavnici različitih gradskih institucija "prebacuju loptu" po pitanju nadležnosti. Količina iskopanog peska prijavljuju sami preduzetnici tako da je upitna stvarna količina iskopanog peska, takođe niko ne kontroliše ni projekte rekultivacije parcela.

Prema informacijama Pokrajinskog sekretarijata za energetiku i mineralne sirovine inspekcijски nadzor nad eksploatacijom čvrstih mineralnih sirovina na teritoriji cele APV u vrši samo jedan inspektor. Određivanje lokacije za legalnu eksploataciju peska na teritoriji Subotice se još uvek traži, mada se stiče utisak da taj problem ne predstavlja prioritet, dok se broj nelegalnih kopača peska ne zna.

NEODRŽIVOST POSTOJEĆE PRAKSE U ISKOPAVANJU PESKA

Na osnovu Zakona o rudarstvu i geološkog istraživanja kojim se uređuju mere i aktivnosti mineralne politike i način njenog ostvarivanja, s obzirom da Geološki zavod Srbije postoji očigledno je da nastaje problem u mehanizmu sprovođenja gore pomenutog zakona. Problem nelegalnog kopanja peska i šljunka je prepoznat kao problem u celoj Srbiji, ali i pored toga što se legalno

dozvoljava eksploatacija priovalja npr. Velike Morave, i izdatim licencama broj nelegalnih kopača se ne zna. Lokalne samouprave ne žele da prihvate obavezu, možemo da nagađamo da li je zbog neisplativosti ili bolje rečeno samo 10% naknade prema zakonu ide jedinicama lokane samouprave, nedovoljno ljudstva ili zbog podeljene nadležnosti oko izdavanja dozvola, oko prenamene zemljišta ...pod izgovorom da su im "ruke vezane", tako da se sporadičnim akcijama ništa ne rešava. Prema lokalnom ekološkom akcionim planom od maja 2002 godine problem nelegalne eksploatacije peska se ni ne spominje, niti da postoji proces planiranja i upravljanja nemetaličnih sirovina (kao što su pesak), kako bi se unapred isplaniralo kako zadovoljiti buduće potrebe.

Nivo proizvodnje pojedinih nemetaličnih mineralnih sirovina u svetu iznosi stotine miliona pa čak i milijarde tona godišnje (krečnjaci, pesak i šljunak, najrazličitije magmatske stene za građevinarstvo, cementne sirovine, fosfati, mineralne soli, gips i dr.); proizvodnja drugih mineralnih sirovina meri se samo desetinama i stotinama hiljada tona ili čak i manje (drago i poludrago kamenje, abrazivi, disten, andaluzit, silimanit i dr.).

U ekonomski razvijenim zemljama, ukupna vrednost godišnje proizvodnje nemetaličnih mineralnih sirovina meri se milijardama dolara, a već odavno je

prešla vrednost metala, koji se dobijaju u istim državama. U pojedinim slučajevima ta razlika iznosi 1,5 do 10 puta u korist nemetala. Obrnuti odnos (kada vrednost dobijenih metala prevazilazi vrednost nemetala) smatra se karakteriše zemlje sa ekonomijom kolonijalnog ili polukolonijalnog tipa. U SAD, u 1995. godini vrednost industrijskih minerala (nemetala) bila je oko 75 % veća od vrednosti proizvedenih metala (24,4 milijarde dolara prema 14,1 milijardi dolara), a nivo zaposlenosti u ove dve oblasti pokazuje sličan odnos.³

Pristup zemljištu je najznačajniji za sektor agregata. Pristup je stvar planiranja namene površina i politike/zakona upravljanja. U nekim zemljama JIE, propisana je javna rasprava u njihovim zakonima o rudarstvu i/ili tokom diskusija o planovima namene površina. Skoro sve zemlje imaju nacionalni ili regionalni inventar o rezervama i resursima agregata, obično kao deo nacionalnog/regionalnog inventara mineralnih sirovina. Međutim, u mnogim zemljama inventari resursa se ne ažuriraju redovno ili u digitalnom formatu. Inventar resursa je jak u onim zemljama u kojima planiranje namene površina uzima u obzir agregate. Inventari o količini rudarskog otpada su veoma retki. [Izvor: "Objedinjeni izveštaji

3 Priprema nemetala u Srbiji, Ljubiša Andrić, Institut za tehnologiju nuklearnih i drugih mineralnih sirovina http://www.fmz.edu.rs/pages/05_arhiva/download/2011/andric.pdf

o zakonskom i regulativnom okviru u vezi sa održivim upravljanjem agregatnim resursima u odabranim zemljama Jugoistočne Evrope”, SARMA].

Prema podacima Pokrajinskog sekretarijata za energetiku i mineralne sirovine i evidenciji o nelegalnoj eksploataciji peska protiv devet lica je postupak u toku, dok je u tri slučaja izrečena osuđujuća presuda pred nadležnim sudom.

KAKO DO UREĐENOG SISTEMA EKSPLOATACIJE PESKA?

Problem je jasan ali ostaje na grbači građana, koji su prinuđeni da žive pored iskopanih jama ugrožavajući svoju bezbednost, ali i materijalnu egzistenciju. Dolazimo do zaključka da je nelegalno kopanje peska veoma unosan i isplativ posao, sa gotovo nikakvim posledicama. Da bi se ova negativna praksa iskorenila neophodno je preduzeti sledeće mere:

1) Usklađivanje propisa iz oblasti rudarstva sa zakonodavstvom EU.

2) Državni sistemi kontrole moraju biti poboljšani a procesi dobijanja dozvole pojednostavljeni kako bi se sprečila nezakonita eksploatacija. Sprovođenje veoma visokih kazni za nezakonite operatere, zajedno sa pojačanim inspekcijama nadležnih vlasti u nekim zemljama JIE je kao rezultat imalo brzo smanjenje proizvodnje agregata iz nelegalnih

izvora. Nelegalna eksploatacija se takođe može suzbiti ako se zahteva sertifikat o poreklu sirovina koje koriste ili javni korisnici ili privatni preduzimači.⁴

3) Lokalne zajednice moraju da imaju odgovarajući instrument nadzora kako bi se razvio efikasan proces praćenja i mehanizme za kontrolu nezakonitih aktivnosti vezanih za eksploataciju peska. Jedan od načina je da se uvedu visoke kazne za nezakonite operatere, da se uspostavi registar eksploatacije za svaku sirovinu posebno. Potrebno je uvesti kanal komunikacije, dijalog kako bi se olakšalo efikasno praćenje tj. prijavljivanje nezakonite eksploatacije.

4) Potrebno je povećati znanje i svest javnosti o ekološkim, ekonomskim i društvenim efektima razvoja eksploatacije peska - lokalna zajednica može da na različite načine izvrši znatan uticaj na vlasti koje donose odluke, takođe bi se povećala zaposlenost. Lokalne vlasti moraju da ispituju i da obezbede fazu rekultivacije zemljišta, u dogovoru sa operaterom kako bi se razvili sveobuhvatni planovi rekultivacije i da se ovi planovi podele sa lokanom zajednicom i zainteresovanom javnošću.

Nezakonita eksploatacija ima negativan uticaj na lokalnom, regionalnom

⁴ Aktivnost 3.2 – SSM ogledna lokacija: Studija slučaja reke Sava (Trstenik) – Zagrebačka županija – Hrvatska.

i nacionalnom nivou jer operateri nezakonite eksploatacije ne plaćaju porez i druge takse/naknade predviđene za zakonite lokacije. Nedostatak studija o srednjoročnim i dugoročnim potrebama tržišta za potrebama peska na lokalnom nivou zajedno sa komplikovanim i dugotrajnim procesima dobijanja dozvole mogu podstaknuti nezakonitu eksploataciju. Veoma važan faktor koji "dopušta" nastavljanje nezakonite eksploatacije je nedostatak efikasnih i doslednih mehanizama i instrumenata nadgledanja koje bi primenjivale nadležne vlasti. Većina problema između operatera i lokalne zajednice javlja se kada postoji sukob umesto saradnje. Društvena saglasnost je presudna za nesmetanu eksploataciju i treba je dobiti što ranije u toku faze planiranja.

energytransport&naturalresources

Analiza je nastala kao deo projekta "Zagovaranje održive energetike i upravljanja prirodnim resursima u zemljama zapadnog Balkana i Turske (Advocacy NGOs networks for sustainable use of energy and natural resources in the Western Balkans and Turkey), skraćeno – ETNAR " koji finansira Evropska unija iz programa IPA CSF. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost CEKOR-a i ni na koji se način ne može smatrati da odražava gledišta Evropske unije. (This publication has been produced with the assistance of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of CEKOR and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.)

